

УДК 821.111.(73)

О.О. Нагачевська,
старший викладач кафедри перекладу
(Хмельницький національний університет)

ПОЛІФОНІЧНІСТЬ І ДІАЛОГІЧНІСТЬ РОМАНУ ДЖОЙС КЕРОЛ ОУТС "БЛОНДИНКА"

У статті досліджено роман Джеймс Керол Оутс "Блондинка" як поліфонічного на основі теорії поліфонічного роману М. Бахтіна. Розглянуто діалогічну форму розгортання матеріалу в межах монологічного розуміння на тлі єдиного предметного світу, "останньої діалогічності" (за М. Бахтіним), тобто діалогічності останнього цілого.

На початку творчого шляху відомої письменниці США Джеймс Керол Оутс критики вбачали в ній послідовницю традиції американського реалізму 30-х років. У її творах простежувався відгомін натуралізму; виразний вияв чутливості до соціальних колізій; прагнення епічного охоплення дійсності. На основі аналізу найбільш вартісних у художньому аспекті романів і оповідань письменниці нами було з'ясовано, що зовнішньореалістичні риси її творчої манери спочатку були прийняті критиками за сутність творчого задуму, а сюжети та коло персонажів спонукали сприймати художній світ Оутс переважно у соціально-аналітичному аспекті (Т. Денисова, В. Оленева, А. Анастас'єв, О. Зверев, А. Мулярчик, М. Нартиєв, М. Коренева, М. Мендельсон, О. Осовський, М. Пальцев). Але поступово роль означеного соціального тла слабшає. Сучасні романи письменниці не розглядались українським літературознавством, за винятком наукової розвідки Н. Висоцької, присвяченої поезії роману "Середній вік: романтичний роман", 2001). Твори Оутс кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., характеризуються рисами експериментування, але вибір художньої форми цією авторкою продовжує визначатися переважно оповіддю. Вони здаються літературними дослідженнями людського буття, переробками класичних творів оригінальним способом, допомагають неординарно, під іншим кутом зору поглянути на людину та світ, замислитись над межами та можливостями роману. Тому ми вважаємо, що дослідження сучасної прози Оутс допоможе глибшому розумінню художньо-естетичної цінності її творів, її творчої еволюції.

Актуальність дослідження зумовлена, по-перше, відсутністю в Україні повних і ґрунтовних досліджень творчості Дж. К. Оутс, зокрема її сучасних романів; по-друге, суперечливістю оцінок її прозового доробку зарубіжними літературознавцями; по-третє, необхідністю дослідження проблематики та художньої специфіки романів Оутс із застосуванням сучасних методик дослідження художнього тексту, зокрема теорії поліфонічності та діалогічності роману М. Бахтіна.

Мета нашого дослідження – показати самобутність художнього методу письменниці, в якому наявна тенденція до взаємодії реалізму, романтизму та частково постмодернізму з естетичними відкриттями письменниці, зокрема провести дослідження роману Оутс "Блондинка" як поліфонічного та діалогічного.

У романі "Блондинка" (2000) представлено оутсівський складний метод інтегрування, де використана стилізація романтичної прози, поєднання різних художніх засобів із метою створення реалій життя та іронічної перспективи, драматизація деяких ключових історичних подій і т. ін. Авторкою створено новий образ Мерилін Монро, який суттєво відрізняється від образу, сформованого суспільством, і містить складне сприйняття особистості реальної Норми Джін. У романі використовується авторський погляд із сучасного на минуле у формі розповіді головної героїні, який властива висока самосвідомість.

Реалістичні нарративні засоби – такі, як щоденники та внутрішні монологи Норми Джін – використовуються письменницею для того, щоб розкрити характер Монро та подати її публічний образ. Історична основа дозволяє поєднати наявні в романі ідеї з реальними проблемами та подіями. Дж.К. Оутс використовує історичні факти для "ідеологічної боротьби" з біографічними текстами про актрису, надрукованими раніше. Мета авторки не стільки створення атмосфери правдоподібності, скільки нове відтворення історичної постаті жінки – Мерилін Монро, а також того часу, в якому вона жила, що дозволило змалювати досить широку панораму минулого та дати йому переоцінку.

Для того щоб пояснити, як саме Оутс створила свою героїню, яка "представляє та грає", в дослідженні використовуються ідеї Михайла Бахтіна з його аналізу творчості Ф. Достоевського (теорія поліфонічності та діалогічності роману). Ця теорія дає можливість автору віддалитися від персонажа чи "героя" за допомогою "особливих методів відкриття та художньої характеристики" [1: 9].

Головна героїня роману в творчому задумі письменниці є не тільки об'єктом авторського слова, але й суб'єктом власного значущого слова. Тому слово героїні не вичерпується звичайними характеристиками та сюжетно-прагматичними функціями, але й не відтворює власну ідеологічну позицію автора. Свідомість героїні представлена як інша, чужа. Ця свідомість не "опредмечується" (за М. Бахтіним). Голос героїні створюється подібно до голосу автора у звичайному романі. Слово героїні про себе та про світ має таку ж важливість, як і слово автора. Голос героїні звучить поряд із голосом автора, є самостійним у структурі твору і якимось особливим способом поєднується з ним та голосами інших героїв.

У романі Дж.К. Оутс користується не звичайною діалогічною формою розгортання матеріалу в межах монологічного розуміння на тлі єдиного предметного світу, а, "останньою діалогічністю" (за М. Бахтіним), тобто діалогічністю останнього цілого. Роман Оутс діалогічний. Він побудований не як ціле однієї свідомості, яка об'єктивно прийняла в себе інші свідомості, а як ціла взаємодія кількох свідомостей, жодна з яких не стала об'єктом іншої.

Авторка драматизує внутрішні протиріччя та внутрішні етапи розвитку героїні у просторі, змушуючи її розмовляти із власним двійником, і з власним alter ego.

Віддаленість ("відмежованість", за М. Бахтіним) Дж.К. Оутс від героїні у поєднанні з авторським баченням її професійного життя актриси створює враження, що "Блондинка" – роман-вистава.

Норма Джін, на думку Оутс і багатьох мистецтвознавців, була справді талановитою актрисою. З цієї причини, можливо, у неї було суперечливе внутрішнє "ego", складне ставлення до особистості: "Я думаю, я ніколи не вірила в те, що я заслуговую на життя. На те, що заслуговують інші люди. Мені було потрібно виправдати моє життя, тому я шалено захоплювалася грою" [2: 347]. Наголос на грі у романі використовується не лише через професію героїні. Як ми вже зазначили, такою є своєрідність авторського методу репрезентації Мерилін Монро.

Авторка наділяє правами голосу Норму Джін, яка немовби створює себе саму через розповідь (як виставу, гру). Голос Норми – послідовний і мінливий; він змінюється разом із змінами в житті героїні. Що підштовхнуло письменницю вдатися до вибору такої незвичайної манери – "посмертної розповіді" Норми Джін? В інтерв'ю Грегу Джонсону Оутс пояснила: "Голос, точка зору, іронічна перспектива, міфічна дистанція: цей дистанційний ефект – моє наближення до того, що може відчувати особистість у самому фіналі свого життя, повертаючись уві сні назад, на межі смерті, як у казці, коли життя індивідуума входить до абстрактного, колективного "наступного покоління". Норма Джін помирає, а Мерилін Монро – роль, фікція, вимисел, – здається, виживає. Ми не можемо "проаналізувати" (терміном психоаналітиків) самих себе: я намагалася дати життя Нормі Джін Бейкер тому, що, на мою думку, вона прийшла, щоб репрезентувати певні "елементи життя" мого власного досвіду і, я маю надію, життя Америки. Молода дівчина, народжена у злиднях, котра залишилася без батька, а потім і без матері; дівчина, яка, ніби в казці, стає "Казковою Принцесою", а посмертно названа "Секс-символом ХХ століття", на якому інші люди заробляли мільйони доларів, а сама вона померла без грошей – це так сумно й так іронічно" [3: 9].

Дж.К. Оутс створює характер Норми Джін, наділяє героїню надчутливістю, обізнаністю із власною особистістю й особливою увагою до поглядів інших людей. Як пише Оутс, "вона (Монро) прислухалася до себе і почула хрипкий, гортанний голос Мерилін, віддалене шепотіння, схоже на голос у телефонній слухавці; і вона була впевнена, що не розмовляла різко з В., вона б притримала різкість для іншого випадку, щоб сказати В., відомому режисерові, якого Студія найняла, щоб зробити їй присмність: "Послухайте, містере, у Вас є Мерилін для зйомок у цьому безглуздому фільмі, немає чого морочити їй голову" [2: 625]. Голоси, вставлені у власний голос Норми Джін, а також розуміння нею почуттів інших персонажів, свідчать, що дії героїні є самосвідомими.

Особливу увагу Дж.К. Оутс приділяє розкриттю самосвідомості Норми Джін, як спостерігача своєї долі та власного "я", ставлення до власної особистості формувалося в Норми ще з дитинства: "Був Друг-у-Дзеркалі. Як тільки я виросла настільки, що могла бачити. Мій Таємничий Друг (Magic Friend). Там була чистота. Ніколи я не відчувала моє обличчя й тіло зсередини (де було заціпеніння, подібне до сну), а тільки через дзеркало, де була чіткість і ясність. У такий спосіб я могла побачити саму себе" [2: 30]. "Таємничий Друг" висвітлює реальність героїні. Це – одна з точок зору на власну особистість. Надалі "Таємничий Друг" стає звичним, заспокоїливим для Норми Джін, веде її в царину уявного.

Відчуття власного "ego" поглиблюється багатьма ролями, які героїня грає у фільмах та її інтенсивною ідентифікацією з ними: "Вона була "Мерилін".... ні, вона була "Анжелою" ..., вона була Нормою Джін, яка грає "Мерилін", яка грає "Анжелу" – це було схожим на російську матрешку-матір, уякій знаходяться ще менші й менші ляльки" [2: 256]. Така складна конструкція ідентичності відводить героїню все далі й далі від чіткого розуміння себе самої.

У романі кілька разів описується, як Норма Джін читає й цитує Ф. Достоевського, А. Чехова, Е. Дікінсон та ін. Захоплення творами таких проникливих майстрів слова висвітлює не тільки її інтелектуальну силу, але й є покликанням на те, що індивідуум може містити численні перспективи у своїй свідомості, у спосіб, обґрунтований М. Бахтіним у теорії діалогу [1]. Дж.К. Оутс застосовує цю теорію в показі професії Норми Джін (фотомоделі й актриси). У розповіді у хронологічному порядку простежуються спогади цієї легендарної жінки, урізноманітнені саморуйнівним і фатальним відчуттям свого існування.

Авторка озвучує голоси багатьох людей, які оточували Норму Джін у житті та спостерігали за нею. Через ці голоси певною мірою розкривається її розуміння самої себе. Деякі частини тексту написані від першої особи, людьми з оточення Норми Джін: "О, Монро! Німфоманка! Хто сказав? Я чув: вона це робить за гроші. Вона безнадійна. Вона фригідна, ненавидить чоловіків. Вона – лесбіянка. Але так, вона робить це заради грошей, коли може отримати свою ціну" [2: 539]. Ці стереотипи, спроектовані на неї, ведуть до стертя її відчуття себе самої, і вона це усвідомлює. Отже, у "Блондинці" зображується екзистенційна криза: боротьба Норми Джін за створення умов безпечного існування, які створюються за зразком інших.

У своєму дослідженні ми наголошуємо на важливості "голосу" Норми Джін, який також представляє погляди інших людей на її особистість та імідж. Героїня усвідомлює своє "Я" і потребує визнання як актриса: "Актриса Блондинка чула, як вона сама промовляє вульгарним скрипучим голосом підлітка: "Бачиш, я – актриса? Це – моє життя! Ось чому я хочу зробити все, що можу. Це моє найкраще "я", яке є актрисою" [2: 637].

Прагнення Норми Джін бути визнаною через гру (як у житті, так і на екрані) трансформується в нав'язливу потребу. Вона містить у собі велику кількість "голосів", різних "ролей", які її наповнюють: дитина Норма Джін, Вбога Дівчина, Казкова Принцеса та Актриса Блондинка. Кожна з них – символічно репрезентує ролі в житті, подібно до тих, які використовуються в казках. Досліджуючи старі та сучасні казки, Оутс зазначила: "Усі "хороші" героїні приймають власну долю пасивно, без зайвих запитань. Зображення навіть звичайного страждання від поганого поведіння було б порушенням вузьких рамок казкової "доброчесності" [2: 12]. Ролі передбачають "правила", яких Нормі потрібно дотримуватися для участі в "казці" власного життя. Для

ототоження із цими ролями Норма Джін повинна грати у визначений спосіб; іноді для того, щоб просто "бути". Однак ролей багато, і вони часто плутаються.

Серед оточуючих людей, поділених узалежності від ролей, Норма Джін намагається бути вірною власному розумінню самої себе. "Вона знала, що була тим, ким вона була. Її студійне / голлівудське ім'я. Але жіноче найпотраємніше "я" проглядало й кризь нього. Чиста душа. Вона була гарна, і вона не мала імені" [2: 439]. Норма Джін була неспроможна утвердити цю очищену версію розуміння себе самої до кінця життя і губиться в тенденційних ролях і образах, наданих їй Голлівудом. Утрата Нормою власного "я" представлена надлишком її кіно- та фотообразів. Вони правлять за гротескні версії, які нав'язала їй індустрія розваг. Але її ставлення до цих образів досить складне, бо вона – відповідальна за їхнє створення, хоча іноді й ображається на них. Ці образи Оутс подає як домінуючі символи – небезпечні та насильницькі – як прояви недобррозичливості, спрямованої на героїню.

У романі "Блондинка" репрезентується та досліджується багато значущих тем, до розкриття яких письменниця вдавалася і в попередніх творах. Дж.К. Оутс як суб'єкт вибрала історичну особу з особливою метою. Її зацікавило, чому так багато уваги приділялося зірковій особистості Мерилін Монро – публічному символу, а не складній індивідуальності Норми Джін? В останніх розділах роману авторка аналізує наслідки існування образу-ікони, але головна її мета – дослідження причин розчарування в "Американській мрії", коли ця мрія успішно досягнута. В цьому – первинний, основний інтерес Оутс, яка дає свій соціальний коментар із новим поглядом на життя Норми та історію Мерилін Монро.

Розділ "Солоденька Кейн, 1959" починається запитанням: Чому актриса змушена грати цю принизливу роль, яка суперечить болісній реальності її життя? Письменниця наполегливо вставляє це запитання у популярну пісню у виконанні Монро "I Wanna be Loved by You", що створює гнітючу атмосферу навколо метафізичної ситуації: "Чи була Солоденька Кейн найкращим жіночим образом? ...Чому це було смішно?... Чому люди готові сміятися із Солоденької Кейн та закохуватися в неї ..., коли її життя було схоже на клаптики пошматованого шовку, на уламки розбитого скла? Чому, коли вся її брудна білизна була кинута перед очі глядачів? I wanna be loved by you boop boopie do! Це прокляття примусу! Це було покарання Убогої Дівчини" [2: 614].

У тексті не вказано, хто промовляє ці слова, і читач змушений замислитися, щоб ідентифікувати ці голоси. Джойс Керол Оутс використовує запитання між рядками пісні, щоб проілюструвати самосвідомість Норми Джін у тих ролях, які її змушують грати; та вказати на факт, що головна героїня – не запобіглива, не самовдоволена. Голос Норми Джін піддає сумнівам бажання інших, щоб вона створила комічний сексуальний образ. Норма визнає, що це частина неадекватності, яку вона повинна відчувати як людина, що походить із низів. Це роль "Убогої Дівчини". Використовуючи різні голоси, автор відмежовує себе від героїні та дозволяє їй створювати власну презентацію себе самої. Дж.К. Оутс також показує, як поступово та повільно героїня поглинається такими ролями та образами, потрапляючи в небезпечну пастку. Толерантність до гротескних образів призводить у результаті до повного їх сприйняття. Але така толерантність, яка лише створює відчуття реальності, подібна до підробки. Особистість Норми Джін наповнена різними версіями її кінообразів. Вони, у свою чергу, драматизуються нею, а відтак, набирають нових сил. Це представлено зображенням Голлівуду як її батька та ляльки-блондинки, з якою вона себе ототожнює.

Цей роман цікавий ще й тому, що точка зору головної героїні, її голос поєднуються з поглядами й голосами інших людей чи образів. Ми бачимо, як Норма Джін розчиняється в міфічній постаті Мерилін Монро. Відбувається знищення акторкою власної особистості, яка живе у знеособленій дійсності, і "випадання з гри обертається відчуттям "випадання з життя", цілковитої самотності, відчуження" [4: 20]

Протилежні погляди створюють двояке розуміння життя Норми Джін. Героїня свідомо грає роль себе самої та другу роль, коли вона вже стає Мерилін Монро. Це досягається через мову, яка створює реальність, відокремлену від міметичної репрезентації Норми Джін, та через використання mass media – з різними інтерпретаціями її життя. У романі досліджуються такі питання, як: Чому людей ототожнюють із міфічними образами? Чи можливе збереження особистості, коли вона стає "міфом"? Оутс намагається зробити зрозумілими цінності суспільства, яке створює такі міфи, і ставить запитання: що примушує людей продавати себе заради міфів? Норма Джін вірить, що ставлення до неї формується тільки на основі її кінообразів, але вона не знайшла в них свого повного здійснення.

Отже, в романі "Блондинка" Джойс Керол Оутс зосереджується на новому відтворенні життя популярної історичної постаті жінки, використовуючи теорію поліфонічного роману, діалог М. Бахтіна, художні новації та ідеї щодо проблеми "життя й гра". Ці ідеї трансформуються: Оутс робить покликання на життя вигаданої жінки, яку зображено в романі, та подає реальні події з життя Монро у хронологічному порядку, використовуючи історичні факти того часу.

В романі знайшло комплексне вираження бачення письменницею проблеми людини як такої в усі віки й культури, а тема пошуку власної ідентичності через обігрування міфу про Попелюшку стала центральною у філософському та естетичному наповненні твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. – 4-е изд. – М., 1979. – 320 с.
2. Oates, J.C. Blonde. – London: Fourth Estate, 2000. – 738 p.
3. Johnson, G. Interview with Joyce Carol Oates // Atlanta Journal-Constitution. – 2000. – March, 12.
4. Ігнатенко М. Ігрова культура постмодерну (або: вже не–культура) // Вікно в світ. – 1998. – № 2. – С. 20.

Матеріал надійшов до редакції 13.04.2006 р.

Нагачевская Е.А. Полифоничность и диалогичность Романа Джойс Керол Оутс "Блондинка".

В статье исследовано роман Джойс Керол Оутс "Блондинка" как полифоничный на основе теории полифоничного романа М. Бахтина. Рассматривается диалогичная форма раскрытия материала в рамках монологического понимания на фоне единого предметного мира "последней диалогичности" (по М. Бахтину), то есть диалогичности последнего целого.

Nahachevska O.O. Polyphonism and dialogism of Joyce Carol Oats' novel "Blonde".

The article is dedicated to the analysis of the novel "Blonde" by Joyce Carol Oates treated as a polyphonic one on the basis of M. Bakhtin's polyphonic novel theory. Dialogic form of the plot presentation is studied in the framework of monological understanding on the background of M. Bakhtin's theory of the dialogical final whole.